

*Іванчук Наталія Віталіївна,
старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ІНТЕРЕСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема забезпечення прав людини та національної безпеки для сучасної України є пріоритетною. Як відомо, права людини є невід'ємним надбанням всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, або будь-яких інших обставин. Права людини включають право на життя і свободу, свободу від рабства та тортур, свободу переконань та їх вільне вираження, право на працю та освіту й багато інших. Вказані права повинні мати всі люди, без будь-якої дискримінації. При цьому права людини розглядаються паралельно з обов'язками. Порушення цього правила призводить до зловживання правами і свободами, негативних наслідків для соціуму і держави, загрожує національній безпеці.

Національна безпека України, згідно з п.9 ч.1 ст.1 Закону України «Про національну безпеку України», – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз». Тобто сутність національної безпеки охоплює наявність можливості відвернення небезпеки та забезпечення належної захищеності людини, суспільства та держави від будь-яких загроз, а також захист національних інтересів у різних галузях та напрямках.

Зміст національної безпеки охоплює безпеку людини, суспільства і держави. Особиста безпека передбачає наступне: відсутність загроз від будь-кого у межах кордонів держави; використання громадянами всіх, передбачених конституцією прав; верховенство закону, юридична рівність та справедливість; можливість брати участь у суспільному житті та реалізувати всі законні інтереси.

Вказаним правам і свободам можуть загрозовувати різні фактори. Національній безпеці загрожує війна, що веде Росія проти України, корупція, несправедливість, глибоке розшарування суспільства на багатих і бідних, до числа останніх вже належить більшість громадян. Нині особливої гостроти набуває загроза криміналізації суспільних відносин, поява нових правопорушень, які раніше такими не визнавались. Причини цього в істотних прорахунках, що мали місце на початкових етапах проведення реформ в різних сферах, перш за все в економіці та правоохоронній діяльності, недосконалість та застарілість законодавчої бази, деформація правосвідомості населення, зниження морального потенціалу суспільства. Проблемою є також відсутність контролю за виконанням обов'язків як громадянами, так і державою щодо громадян. Держава сама в деяких випадках змушена обмежувати права громадян з огляду на загрози національній безпеці. Однак є певні межі, за які держава не

повинна виходити. Позначення вказаних меж є істотним завданням юридичної науки.

Ідея прав людини одержала свій розвиток в ряді міжнародних актів, серед яких Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН) 1945 р., в ст. 1 та 55 якого йдеться про повагу до прав людини й основоположних свобод, незалежно від раси, статі, мови та релігії. У преамбулі Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., вказано, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав, є основою свободи, справедливості та загального миру. Положення Декларації та інші міжнародні конвенції та пакти стали основою національних конституцій. Зокрема, в ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава, як суб'єкт забезпечення національної безпеки, визнає за собою обов'язок утверджувати та забезпечувати права і свободи людини через органи законодавчої, виконавчої і судової влади.

У 2025 році центром внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) проведено експертне опитування щодо загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики. Було виявлено ряд ризиків, зумовлених корупцією, обмеженням прав і свобод, неефективністю влади, демографічними втратами, відсутністю визначеної перспективи для майбутнього країни.

Загрози безпеці виникають переважно не через фактори, що впливають на державу, тобто політичну боротьбу партій, взаємодію гілок влади, зміни урядів і таке інше. Здебільшого вони залежать від факторів, які впливають на громадянське суспільство, таких як зниження якості та рівня життя, економічні та фінансові кризи, рівень злочинності, міжнаціональні конфлікти. Саме незбалансованість у соціальній практиці інтересів суспільства, держави, різних соціальних груп та конкретної особистості є однією з найбільш серйозних проблем країни, від вирішення якої залежить стабільність соціуму.

На особливу увагу заслуговує особиста безпека, економічна, політична, продовольча, екологічна, суспільна безпека, якій загрожують раптові та небезпечні потрясіння, що руйнують звичний спосіб життя. Держава зобов'язана захищати своїх громадян у випадку викликів, загроз безпеці та з появою будь-яких ризиків.

Значна роль у забезпеченні безпеки людини належить кримінально-правовому регулюванню, реалізації охоронної функції кримінального права. Організація кримінально-правової охорони людини від злочинних посягань являє собою лише частину багатопланової проблеми забезпечення безпеки особи. За необхідності держава має створювати та утримувати мережу спеціальних установ для маргінальних верств населення: алкоголіків, наркоманів, волоцюг, соціально небезпечних дітей та підлітків, які не досягли віку кримінальної відповідальності, а також контролювати виконання санітарно-гігієнічних норм. У всіх розвинених країнах діють спеціалізовані медико-реабілітаційні центри для десоціалізованих категорій громадян і цей факт не розглядається як порушення прав людини.

Зараз головна проблема реального забезпечення прав людини у кримінальному процесі лежить, на жаль, не в процесуальній, а в політичній площині. Притягненні до кримінальної відповідальності олігархів та високопоставлених осіб чинне законодавство нерідко порушується, причому завжди на користь правопорушників. Щодо пересічних громадян ситуація протилежна: до них нерідко застосовуються методи протиправного впливу в процесі проведення як оперативних та слідчих заходів, так і при відбуванні покарання. Суспільство все більше переконується, що сьогодні держава захищає не стільки економічну безпеку держави, скільки безпеку вузької групи осіб та структур, що привласнили національні багатства та ряд функцій держави.

Істотну загрозу безпеці людини складає несправедливість, нерівність, зокрема економічна. Величезний розрив між бідними і багатими призводить до виключення людини з низькими доходами із суспільства, що провокує соціальну нестабільність та порушення прав людини. На перший погляд права людини виявляються безсилими та неефективними у боротьбі зі зростаючою економічною нерівністю, адже вони орієнтовані на мінімальні або достатні потреби, тому їх недостатньо для досягнення справедливості. Однак все ж таки права людини є причиною обмеження нерівності, вони можуть певною мірою допомогти нам обмежити національну та глобальну економічну нерівність і заповнити простір глобальної справедливості. Якщо існують глобальні норми справедливості крім прав людини, вони, ймовірно, дадуть додаткові причини небезпеки матеріальної нерівності.

Юридична наука мусить обґрунтувати як механізми забезпечення прав людини в державі, так і способи подолання протиріч між правами і свободами людини та необхідністю, що можливо на основі усвідомлення цінності людської особистості та узгодження їх із факторами стабільності держави, забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII: станом на 31 березня 2023 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. Інформація і право. 2020. № 2 (33). С. 9-22. URL.: https://ippi.org.ua/sites/default/files/3_16.pdf
3. Мелеганич Г.І. Суспільна безпека в Україні: теоретичний та практичний аспекти. Політичне життя. 2019. № 4. С. 39-44. DOI 10.31558/2519-2949.2019.4.6
5. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційноправові засади): Підручник: НАДУ, 2011. 730 с.
6. Gierszewski J. The Image of People and Property Security Personnel as Perceived by the Residents of Słupsk city. Security Dimensions. 2018. № 28. P. 35-50. doi: 10.5604/01.3001.0013.1613
7. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики : аналіт. доп. / [Потапенко В. Г., Павленко І. А., Нагірний В. М., Маляревський Є. В., Головка А. А.] — Київ : НІСД, 2025. — 26 с. — <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.06>